

دانشنامه

هیأت عامل مؤسسه تجارتي پایدار از اسفندماه ۱۳۲۵ تصمیم گرفت، دایره فعالیت‌های خود را گسترده‌تر کند و به امور مطبوعاتی اهتمام ورزد. براساس این مصوبه ۱۵ خرداد ۱۳۲۶ «دانشنامه یا نشریه شماره ۱ مؤسسه تجارتي و مطبوعاتی پایدار» در ۲۷۰ صفحه و زيری در چاپخانه موسوی تهران چاپ و منتشر شد.

«بسوی هدف» عنوان سرمقاله شماره نخست دانشنامه است که به قلم غلامرضا سمیعی «سردبير نشریات پایدار» نگاشته شده است. سمیعی در این سرمقاله بلند ضمن تشریح اوضاع ایران از منظر خود و همفکرانش هدف مؤسسه پایدار از نشر آثار را اینگونه قلمی کرده است:

«احیای آثار اساتید سلف و انتشار مآثر بدیع دانشمندان معاصر استفاده از اندیشه‌های سودمند گذشتگان و اشعه فکر نو این است خدمتی که مؤسسه ما برای هدایت ملت ایران بسوی مدارج کمال به انجام آن کمر بسته است. ما همچنان که گفتیم کامیابی این جامعه و امانده را به کامیابی افراد آن در تحصیل دانش و معرفت بسته می‌دانیم و برای حصول این مقصود به عنوان وسیله و مقدمه به ایجاد تشکیلات وسیعی دست زده و اسباب کار از هر حیث فراهم چیده‌ایم تنها یک امر باقیمانده و آن راهنمایی و معاونتی است که ارباب دانش به ما خواهند نمود. کمکی که به ظاهر مجموعه ما رازینت می‌دهد و به باطن جامعه ایرانی را حیات نوین

می‌بخشد پس هر که به ما کمک کند به کامیابی جامعه در راه دانش و دانشمندی کمک کرده است.

در اینجا ناگزیریم قدری صریح‌تر خوانندگان عزیز این مجموعه را از کم و کیف دستگاه خویش بی‌گانه‌ایم توضیح این مقال آنکه:

مؤسسه تجاری پایدار که دیرزمانی است با اسلوب و طریقه دنیاسند و مدبرانه‌ای به کار تجارت دست زده است در اسپندماه خورشیدی سال ۱۳۲۵ برحسب تصویب هیئت عامل خود تصمیم گرفت که:

به منظور آشنا ساختن ایرانیان به متد تجاری دنیای متمدن و نیز به منظور تعالی پایه معارف عمومی بخشی از سرمایه خویش را بر انجام امور مطبوعاتی و نشر معارف کهن و نو تخصیص دهد.

متعاقب اخذ تصمیم فوق از طرف هیئت عامل مؤسسه دیری نپایید که کاتالوگ‌های تجاری مصور و ماهیانه ما با سازگارترین روش و بهترین اسلوبی در دسترس همکاران تجاری و عده بیشماری از هم‌میهنان ارجمندمان قرار گرفت و از مطاوی دو ثلث بلکه نه عشر نامه‌های رسیده، چنین برآمد که راه و رسم جدید و بی‌سابقه‌ای که (پایدار) برای آشنا ساختن ایرانیان به اسلوب تجاری دنیای متجدد پیش گرفته است مورد اعجاب و تحسین قاطبه بازرگانان روشن ضمیر واقع گردیده است.

نتیجه این اقبال عمومی از منتشرات مؤسسه آن شد که هیئت محترم عامل قدم از دائرة انتشارات تجاری صرف بیرون گذاشته مصمم شد به منظور اجرای منویات فرهنگ پرورانه خود یعنی نشر معارف و تربیت و تنویر افکار قاطبه مردم به خصوص بازرگانان و خداوندان ثروت که مع‌الاسف در کشور ما کمتر گرد کتاب و فرهنگ گردیده‌اند، به نشر مجموعه‌هایی فنی و علمی به سبک کتاب راهنمای اروپا مرکب از آثار متنوع و بدیع نویسندگان سلف و معاصر، که بر اغلبشان در کنج کتابخانه‌ها غبار فراموشی نشسته و می‌رود که تصاریف ایام به یکبار از دسترس دوستداران علم و فرهنگ خارجشان سازد، با طرزی بدیع و اسلوبی پسندیده همت گمارد.» (ه-و)

دانشنامه از دو «قسمت» تشکیل شده است. «قسمت اول - آثار اساتید سلف» و «قسمت دوم - آثار دانشمندان معاصر» در قسمت اول شماره نخست «رساله‌ای مرکب از نصایحی چند از بوذرجمهر حکیم»، «رساله اربعین مولانا عبدالرحمن جامی» و «ترجمه

وصایای ذهبیه فیثاغورث حکیم» را آورده‌اند. در قسمت دوم نیز این مطالب را می‌توان خواند: «مقدمه بر کتاب داستان احوال و آثار صاحب بن عباد» به قلم احمد بهمینیار، «داستان اصحاب کهف» گردآورده و ترجمه یوسف بنیان، «ادبیات در محکمه تاریخ» نوشته عبدالحسین زرین‌کوب، «داستان احوال و آثار شیخ احمد احسائی» از مرتضی مدرس‌سی چهاردهی، «سختی چند از سوفسطائیان یا دانشمندان شکاک» به قلم محمدتقی دانش‌پژوه، «سروکاشمر» نوشته سید محمد دبیرسیاقی، «تاریخ ایران باستان بنا بر روایت ابن عبری» با ترجمه و حواشی محمدجواد مشکور.

«آثار منظوم این مجموعه» نیز از محمد دبیرسیاقی، غلامرضا سمیعی، الهی قمشه‌ای، عبدالحسین زرین‌کوب، ملک‌الشعراى بهار، حسن بهمینیار و علی برادران است.

شماره دوم دانشنامه پنج ماه بعد در آبان ۱۳۲۶ با همان ویژگی‌های شماره نخست - البته با صفحات کمتر - منتشر شد.

در آغازین صفحه‌های شماره دوم علت تأخیر در نشر شماره دوم دانشنامه را «وضع ناهنجار و تأسف آور بازار تهران، کمیابی کاغذ و عدم انضباط امور چاپخانه‌ها» ذکر کرده‌اند. فهرست مطالب شماره دوم دانشنامه از این قرار است: «بخش اول آثار اساتید سلف مرکب از دو رساله: رساله الطیر [و] رساله آداب‌البحث و المناظره»، «بخش دوم آثار دانشمندان معاصر»: «خاقانی و آئین مسیح» به قلم دکتر محمدمعین، «بیداد و هوس (شعر)» اثر محمد دبیرسیاقی، «نخستین مترجم عربی تورات» به قلم محمدتقی دانش‌پژوه، «سبائیه» از محمدجواد مشکور، «نوید اساطیر» از احسان طبری، «منابع شعر پارسی» نوشته عبدالحسین زرین‌کوب و «وزن شاهنامه فردوسی» به قلم سعید نفیسی، شماره دوم دانشنامه با احتساب جلد ۱۵۰ صفحه دارد.

با انتشار دو شماره دفتر دانشنامه بسته شد و این نشریه نیز به تاریخ پیوست. کشمکش‌های سیاسی، برخورد دولت با مطبوعات، گرانی کاغذ و آشوب‌های داخلی را می‌توان از علل تعطیل دانشنامه و پاره‌ای دیگر از نشریه‌ها دانست.

سال ۱۳۲۶ همان سالی است که بیش از ۳۳ نشریه توقیف شدند. شماری از مدیران مطبوعات به حبس رفتند. محمد مسعود ترور شد. کارگران چاپخانه بانک ملی اعتصاب کردند و به چاپخانه‌های داد و کیهان حمله شد.

مقررات حکومت نظامی در تهران برقرار شد و روزنامه‌نگاران «جبهه مطبوعات ضد دیکتاتوری» و «جبهه مطبوعات مبارز ملی» را تشکیل دادند. در سال‌های این چنین تعطیل نشریه‌هایی همچون دانشنامه طبیعی است. به قول مرحوم یحیی دولت‌آبادی در این سال‌ها «انقلابات سیاسی برای رسیدگی به معارف فرصتی باقی نمی‌گذاشت».

سید فرید قاسمی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی